

Bibliography

1. *Aleksandrov Y. O.* Nauchenye [tekst] / Y. O. Aleksandrov, N. E. Maksymova // *Sovremennaiia pedahohyka y psykhohohyia*. – M. : Ynfra-M, 1999.
2. *Berest D.* Vytoky kozatstva [tekst] / D. Berest. – Ch. 1–2. – Vinnytsia : Knyha-Veha, 2008.
3. *Vydoliub N. O.* Znachennia ukrainskoi mentalnosti dlia formuvannia osobystosti [tekst] / N. O. Vydoliub // *Svitohliadni problemy ukrainskoho suspilstva*. – Vyp. 1. – 2004. – T. 6. – S. 60–67.
4. *Volter.* Estetyka. Staty. Pysma [tekst] / Volter. – M. : Yskusstvo, 1974.
5. *Hohol N. V.* Polnoe sobranie sochynenyi. – M. : Yzdatelstvo Akademyy nauk SSSR, 1951. – T. 2.
6. *Istoriia ukrainskoho kozatstva: narysy [tekst] : u 2 t. / redkol. : V. A. Smolii (vidp. red.) ta in.* – Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia, 2006. – T. 1. – 800 s.
7. *Istoriia ukrainskoho kozatstva: narysy [tekst] : u 2 t. / redkol. : V. A. Smolii (vidp. red.) ta in.* – Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia, 2007. – T. 2. – 724 s.
8. *Karamzyn M.* Ystoryia hosudarstva Rossyiskoho: Repryntnoe vosproyzednenye yzdaniia 1842–1844 hodov [Elektronnyi resurs]. – Kn. 3. – Rezhym dostupa: http://rvb.ru/18vek/karamzin/4igr/toc_igr_kn3.htm. – Zahl. s ekerana.
9. *Kontseptsiiia bezperervnoi systemy natsionalnoho vykhovannia*. – Kyiv : [b. v.], 1994.
10. *Leontev A. H.* Deiatelnost. Soznanye. Lychnost [tekst] / A. N. Leontev. – M. : Polytyzdat, 1975.
11. *Makarenko A. S.* Sochynenyia v 4-kh tomakh [tekst] / A. S. Makareno. – M. : [b. y.], 1987.
12. *Marks K.* Sobranie sochynenyi [tekst] / K. Marks, F. Enhels. – Yzd. 2. – T. 12. – M. : Polytyzdat, 1958.
13. *Sorokyn P. A.* Sotsyalnaia y kulturnaia dynamyka [tekst] // *Chelovek. Tsyvvylyzatsyia. Obshchestvo i obshch. red., sost. y predysl.: A. Yu. Sohomonov: per. s anhl.* – M. : Polytyzdat, 1992. – 543 s.
14. *Sukhomlynskyi V. A.* O vospytany [tekst] / V. A. Sukhomlynskyi. – M. : Polytyzdat, 1986.
15. *Ushynskyi K. D.* Yzbrannye sochynenyia v 2 tomakh [tekst] / K. D. Ushynskyi. – M., 1952–1953

Юлія Носенко,

м. Київ, Україна

УДК 004.77: 316.324.8

ЕЛЕКТРОННА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ОСВІТИ

В статті розглянуто поняття електронної інклюзії, яка признана ефективною стратегією забезпечення відкритості освіти, її доступності для різних соціальних груп населення незалежно від національності, раси, рівня доходу, соціального положення, місця проживання, функціональних обмежень і т.д. Проаналізовано досвід різних країн (Індія, Китай, США, Румунія), демонструючи оригінальні практики реалізації державних і громадських ініціатив, програм, проектів, направлених на подолання цифрового розриву, забезпечення доступності інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення рівня освіти громадян, формування компетентностей, актуальних в XXI столітті.

Ключевые слова: електронна інклюзія, цифровий розрив, інформаційно-комунікаційні технології, соціальна справедливість, доступність і відкритість освіти.

The article considers the concept of e-inclusion, which is recognized by the world community as an effective strategy to ensure the openness of education and its accessibility for different sectors of the population, regardless of nationality, race, income level, social status, place of residence, disabilities, etc. The experience of different countries (India, China, the USA, Romania), showing the original practices of implementation of government and community initiatives, programs and projects aimed at bridging the digital divide, access to information and communication technologies, increasing the level of education of citizens, formation of competencies relevant in XXI century is analyzed.

Key words: e-inclusion, digital divide, information and communication technologies, social equity, accessibility and openness of education.

Для сучасного періоду цивілізаційного розвитку суспільства характерним є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) практично в усі сфери життєдіяльності. Упровадження комп'ютерно орієнтованих і мережних засобів сприяє інтенсифікації та покращенню процесів виробництва, пошуку й обміну даними, здобуття освіти, міжособистісної комунікації попри часові й просторові межі. Поширення нових технологій також поглиблює диференціацію між різними верствами населення. Ті, хто мають доступ до технологій, здатні примножувати власне виробництво, професійні навички, знання, досвід тощо. Натомість, той, хто позбавлений цього доступу, фактично опиняється за межами цивілізаційного прогресу. Він позбавлений ефективних інструментів для розвитку, професійного зростання й самореалізації.

Серед основних причин такого розриву – нестача відповідних навичок, необізнаність щодо переваг і потенційних можливостей використання ІКТ, фінансова неспроможність придбання цифрових засобів і послуг, відсутність доступу до Інтернету через географічну ізольованість регіону тощо. Розв'язання зазначених проблем – прерогатива електронної інклюзії (e-inclusion).

Сьогодні різні аспекти впровадження електронної інклюзії розробляються переважно зарубіжними вченими і практиками, серед яких – Ф. Варнер, М. Варшауер, Б. Вессельс, К. Ебот, С. Йім, Й. Мюррей, М. Нійа, С. Гольєр, Д. Трака та ін. Зарубіжний досвід використання ІКТ в освіті, що є актуальним та перспективним для формування і розвитку освітньо-інформаційного простору України, відображено у працях вітчизняних науковців: О. О. Гриценчук, І. В. Іванюк, І. І. Капустян, Н. М. Кіяновської, О. Є. Кравчини, М. П. Лещенко, О. І. Локшиної, І. Д. Малицької, О. В. Овчарук, Н. В. Сороко та ін. Проблема електронної інклюзії та створення умов для відкритості й доступності освіти не було достатньо розкрита у вітчизняних дослідженнях.

Мета статті полягає в аналізі зарубіжного досвіду зі запровадження електронної інклюзії, як ефективної стратегії забезпечення доступності і відкритості освіти.

Поняття електронної інклюзії набуло офіційного визнання та поширення після його оприлюднення в Декларації міністрів Європейського союзу (European Union Ministerial Declaration), підписаної в м. Рига (Латвія) в 2006 році. У цій декларації E-inclusion визначили як використання ІКТ для досягнення широких цілей (соціальної) інклюзії, що передбачала участь громадян і громад у різних аспектах діяльності інформаційного суспільства [9].

Електронна інклюзія – це соціальний рух, спрямований на подолання цифрового розриву, а саме – збільшення доступності цифрових засобів (комп'ютерних і мережних технологій, телебачення, телефонії тощо) для усіх без винятку регіонів планети та категорій осіб, незалежно від їх особливостей (національності, раси, статків, статі, соціального становища, функціональних обмежень тощо).

Фактично цифровий розрив умовно розділяє людей на тих, хто має доступ та можливість використовувати сучасні ІКТ, і тих, у кого така можливість відсутня. Якщо ще в першій половині ХХ ст. під цифровим розривом розуміли нерівність доступу до засобів телефонного зв'язку, то у 1990 рр. – нерівність доступу до комп'ютера й Інтернету. А на рубежі ХХ і ХХІ століть акцент змістився з доступності технологій до їх якості, тобто надійності, швидкодії мережі тощо. Цифровий розрив типово існує між: містами та сільськими регіонами; освіченими та неосвіченими громадянами; різними соціально-економічними групами; особами з типовим розвитком та з функціональними обмеженнями. У глобальному вимірі цифровий розрив наявний між більш та менш індустріально розвиненими державами.

За даними Доповіді ООН про людський розвиток (2015) [5], наприкінці 2015 р. кількість абонентів мобільного зв'язку на планеті мала перевищити 7 млрд, а кількість Інтернет-користувачів – 3 млрд. Доступ до досягнень цифрової революції є неоднорідним для різних регіонів, сільського та міського населення, гендерних і вікових груп тощо. У 2015 р. доступ до мережі Інтернет мали 81 % домогосподарств у розвинених країнах, 34 % – у країнах, що розвиваються, 7 % – у малорозвинених країнах.

Подолання цифрового розриву сприяло б підвищенню рівня освіченості населення віддалених регіонів та соціально вразливих верств, а також поглибленню демократії, соціальної мобільності, економічному зростанню. Електронна інклюзія спрямована на подолання розриву між розвиненими та малорозвиненими країнами, сприяння розвитку демократичних цінностей та суспільного взаєморозуміння, розширення прав і можливостей соціально вразливих громадян (малозабезпечених, безробітних та осіб з функціональними обмеженнями).

Чимало провідних світових ІТ-компаній реалізують спеціальні програми з електронної інклюзії. Одним із яскравих прикладів є глобальна ініціатива компанії Hewlett-Packard (HP) [7]. Її програма з електронної інклюзії орієнтована на регіони з низьким рівнем статків і економічного розвитку та спрямована на розширення їх можливостей у сфері ІТ-інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, професійної зайнятості тощо. Основна ідея полягає в сприянні різним спільнотам та організаціям у процесі впровадження технологій для налагодження спільної роботи з покращення якості життя, ліквідування розриву між технологічно потужними та технологічно ізольованими регіонами [6].

Перед тим, як запропонувати певний алгоритм з реалізації програми в конкретному регіоні, фахівці компанії попередньо проводять моніторинг його стану, проблем і потреб, зокрема, шляхом безпосереднього проживання на його території певний час, включення в реальні умови, що надає можливість максимально достовірно оцінити дійсний стан речей. Наприклад, для одного з регіонів Індії група HP-фахівців визначила пріоритетними такі напрями реалізації електронної інклюзії: 1) упровадження сервісів державного електронного управління, зокрема щодо реєстру земель, реєстрації смертності й народжуваності, сплати рахунків тощо; 2) підключення місцевих шкіл, коледжів і лікарень до глобальної мережі; 3) упровадження освітніх послуг для молоді, зокрема професійної підготовки шляхом очного й дистанційного навчання [7] тощо. Після цього відбувається налагодження співпраці з місцевими та міжнародними організаціями, інституціями й урядом щодо узгодження й здійснення конкретних кроків з реалізації поставлених задач.

У регіонах, залучених до ініціативи з упровадження електронної інклюзії, зокрема Індії та Південної Африки, HP-фахівці стикаються з низкою викликів і перешкод, серед яких – особливості місцевих громад, нерозвинена ІТ-інфраструктура, відсутність навичок використання ІКТ, обмежена купівельна спроможність населення, специфіка урядових пріоритетів тощо [7]. Однак попри складнощі подібні ініціативи дійсно сприяють утворенню і зміцненню фундаменту для подолання цифрового розриву та подальшого сталого розвитку більш економічно та соціально вразливих регіонів і верств населення, покращення їхнього освітнього рівня і професійної спроможності.

В Індії у 2013 р. започатковано проект «Електронна інклюзія: ІТ-підготовка для каст/племен/жінок сільської місцевості» (E-Inclusion: IT Training for Rural SC/ST/Women Beneficiaries), що реалізується Департаментом електроніки та інформаційних технологій (Department of Electronics and Information Technology) спільно з Міністерством комунікацій та інформаційних технологій (Ministry of Communications & Information Technology). Проект впроваджують відповідно до національного плану електронного врядування (National e-Governance Plan), що спрямовано на створення прозорої моделі урядового управління, підвищення доступності послуг для громадян [2].

Основна мета проекту полягає в тому, щоб забезпечити цифрову грамотність (e-literacy) одній особі з кожної родини, які проживають у сільських регіонах Індії. Шляхом формування у підростаючого покоління умінь та навичок використання ІКТ (персонального комп'ютера і Інтернет-мережі) досягають розширення їх доступу до безмежних обсягів інформації, відомостей, професійних знань. Це сприяє покращенню можливостей для працевлаштування, фаховій самореалізації, набуттю фінансової незалежності тощо. Сьогодні створено понад 100 000 центрів з надання відповідних послуг населенню, що реалізують завдання, визначені в межах проекту. У результаті планується здійснити підготовку 1 000 000 громадян [2; 3].

Китай демонструє щорічний значний приріст користувачів Інтернету. Якщо у 2000 р. кількість користувачів всесвітньої мережі становила 1,7 % населення країни, то у 2012 р. цей показник збільшився до 42,1 % [1]. Однак розрив між міським та сільським населенням залишається досить значним. Так, менше ніж 10 % учнів у бідних сільських регіонах Китаю мають вдома комп'ютер; менше ніж 5 % з них мають доступ до Інтернету. Натомість, показники у містах – майже в 10 разів вищі (рис. 1).

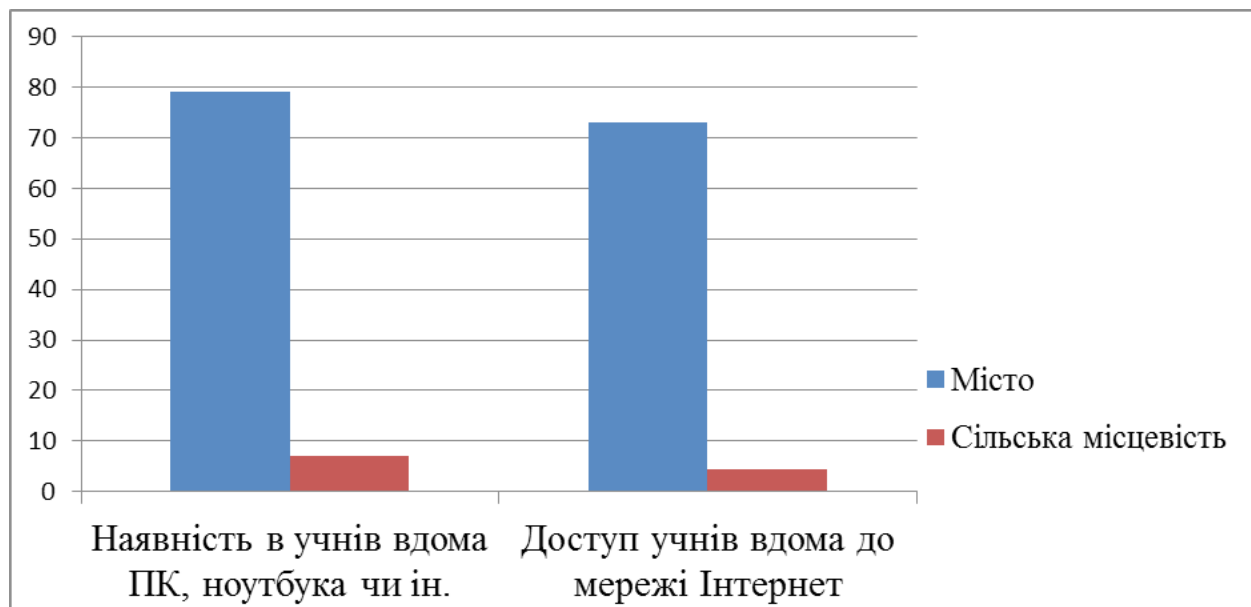

Рис. 1. Доступність комп'ютерних і мережних технологій учням вдома (Китай, 2013 р.), %

Якщо порівнювати базовий рівень компетентності учнів щодо використання ІКТ, то розрив між містом і сільською місцевістю є незначним. Однак, якщо порівняти якість комп'ютерно орієнтованого навчання, доступності програмних засобів, здатності використовувати ІКТ для розв'язання певних задач, зокрема навчальних, то розрив виявляється значно більшим.

Визнаючи негативні наслідки технологічного розриву, що призводить до нерівності у сфері професійної зайнятості, освіти, доходів населення, уряд країни здійснює пошук способів упровадження ІКТ у навчальні заклади, зокрема, школи. Яскравим прикладом цього є 12-й п'ятирічний план, у межах якого планується інвестувати декілька мільярдів доларів США на забезпечення комп'ютерами кожного навчального класу.

У співпраці Стенфордського університету та провідних наукових центрів Китаю ініційовано спільну дослідницьку програму «Програма дій для сільської освіти» (Rural Education Action Program (REAP). У її межах проведено дослідження ефекту використання комп'ютера у містах та сільській місцевості. Одним із перших досліджень стало вивчення ефективності комп'ютерно орієнтованого навчання дітей серед мігрантів. До участі залучилось 20 млн учнів, яких було забезпечено ПК та програмним забезпеченням навчального призначення для вивчення математичних і мовних дисциплін. На початку експерименту було проведено тренінгові сесії для формування навичок використання наданих дітям засобів. Це стало вагомим фактором для успішного проведення 6-місячної дослідної діяльності й отримання позитивних результатів, що полягали у значному покращенні навичок роботи з комп'ютером та підвищенні балів з математики й мови в учнів з експериментальної групи, порівняно з контрольною (стандартне відхилення 0,33 та 0,17 відповідно). Найбільше зростання показників спостерігалось в учнів, які на початку експерименту мали мінімальні навички, або не мали їх взагалі. Окрім цього, спостерігалось зростання самооцінки учнів.

Дослідні роботи, що реалізуються в Китаї, здійснюють вагомий внесок у поширення комп'ютерних технологій серед учнів країни, зменшення цифрового розриву між населенням міст і сільської місцевості. Важливим факторами їх успішності є реалізація навчального супроводу, коли безпосередньому використанню технологій передують формування навичок їх використання.

Румунія. У цій країні – одні з найнижчих показників електронної інклюзії в Європі. Лише 50 % домогосподарств мають у використанні комп'ютер, тоді як середній показник у ЄС становить 78 %. Щодо навичок роботи з ІКТ, то рівень їх розвитку є також значно нижчим, порівняно з рештою європейських країн (рис. 2) [4].

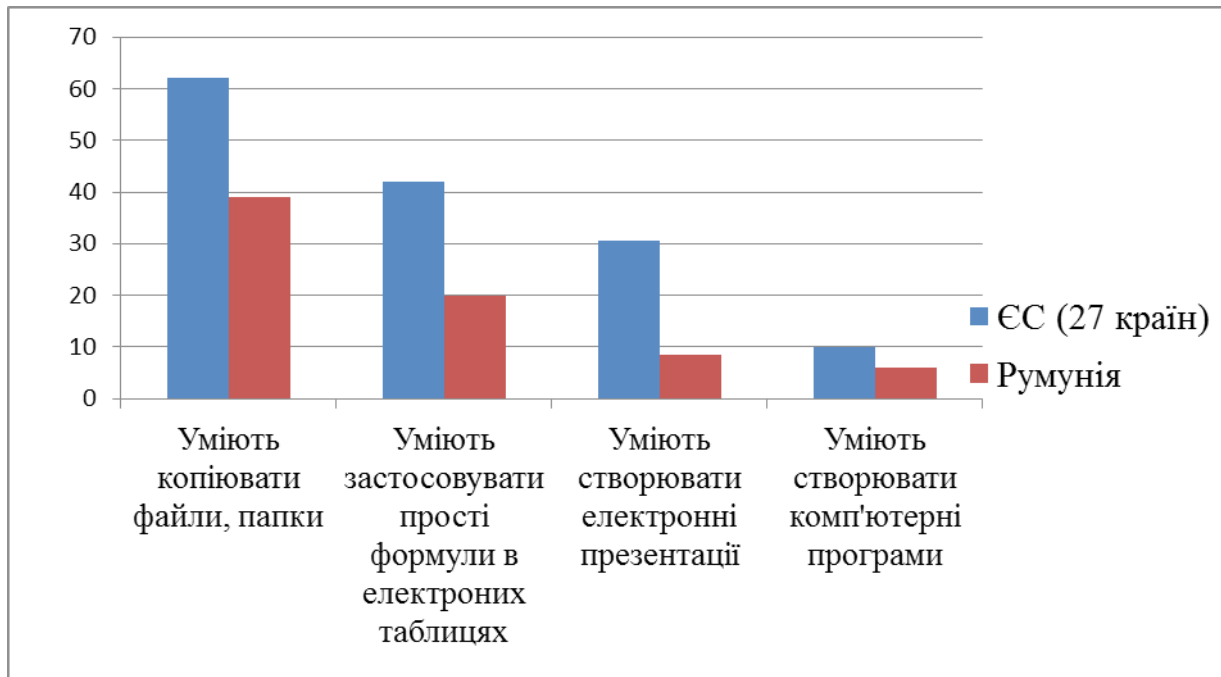

Рис. 2. Порівняння навичок населення (26–74 років) Румунії та країн ЄС щодо використання ІКТ

У 2008 році Румунія ініціювала програму «Еуро-200» з метою покращення комп'ютерної грамотності населення, стимулювання громадян до ширшого використання ІКТ, збільшення загальної конкурентоспроможності країни. Уряд розповсюдив понад 35 000 ваучерів (кожний – вартістю 200 євро) серед родин з низьким рівнем прибутку, щоб дати їм змогу придбати комп'ютер. Мета програми полягала у сприянні використанню комп'ютерів учнями у навчальних цілях. Разом з тим, Міністерство освіти розробило мультимедійні освітні ресурси для супроводу декількох навчальних дисциплін (математики, біології, фізики, інформатики тощо), що попередньо інстальювались на комп'ютери, призначені для власників ваучерів [10].

Дослідження, що мали на меті виявити результати реалізації програми «Еуро 200», виявили досить дискусійні результати. З одного боку, в учнів, які в межах програми отримали комп'ютери, спостерігалось зростання пізнавальних здібностей та навичок використання комп'ютера. Ці учні продемонстрували нижчі показники з математики, англійської та румунської мови, порівняно з тими, хто не брав участі в програмі. Основною причиною цього є те, що більшість дітей не застосовувала комп'ютер у навчальних цілях, не користувалась програмним забезпеченням навчального призначення тощо. З початком участі в програмі, час, який учні проводили за виконанням домашніх завдань і читанням, зменшився. Натомість, його почали витрачати на комп'ютерні ігри та інші розваги.

Як показав досвід Румунії на прикладі програми «Еуро 200», не завжди впровадження технологій дозволяє подолати цифровий бар'єр, а навпаки – може спричинити його збільшення

за рахунок заміщення звичних соціальних функцій комп'ютерними іграми та розвагами, відходом від реальності й повсякденних задач до віртуального світу [10]. Запобігання таких негативних наслідків може допомогти спеціально організоване навчання, спрямоване на формування знань щодо можливостей використання ІКТ у навчанні (наприклад, як було реалізовано в Китаї), розвиток інформаційної культури учнів, а також запровадження контрольних заходів з боку батьків та вчителів.

США. Проблема цифрового розриву характерна і для розвинених країн світу. Так, у м. Детройт в 2009 р. менше ніж 40 % домогосподарств мали ширококутний доступ до Інтернету. Значних зусиль для долання цього розриву доклав фонд Knight Foundation, що займається підтримкою якісної журналістики, медіа-інновацій, розвитку мистецтва тощо. Основні рекомендації щодо кроків, необхідних для подолання цифрового розриву й реалізації електронної інклюзії відображені у відповідному звіті [8]. Вони передбачають:

- цифрову грамотність (*digital literacy*) – базовий орієнтир та підґрунтя для успішного впровадження ІКТ. Фахівці фонду організували місячний навчальний курс, що мав на меті формування навичок використання веб-браузерів, інструментів пошуку даних, роботи з електронними документами тощо. Усвідомивши переваги запропонованих розробок, після закінчення курсу, більшість учасників підключились до Інтернет-мережі, почали користуватись різними веб-сервісами;

- доступність комп'ютерної техніки. Забезпечення доступності безкоштовних або недорогих комп'ютерів, зокрема за допомогою реалізації спеціальних цільових програм, благодійних проєктів тощо, є важливим елементом підтримки і розвитку цифрової грамотності населення, використання ІКТ для вирішення побутових, освітніх, професійних та інших питань;

- усунення фінансових перешкод (пільгові тарифи). Оплата послуг Інтернет-провайдерів подекуди є зависокою для пересічного користувача в США. Наприклад, у м. Детройт місячна плата за користування мережею Інтернет становить 30 доларів США і є зависокою для багатьох соціальних груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб з функціональними обмеженнями та ін.). Окрім цього, перед оформленням договору, підключенням маршрутизаторів і модемів, Інтернет-провайдери часто вимагають підтвердження кредитоспроможності користувача. Тому окремі соціальні групи змушені отримувати відмови у наданні доступу до мережі.

Однак досвід програми фонду Knight Foundation показав, що виходом із цієї ситуації може стати встановлення партнерських відносин між місцевими громадськими організаціями, приватними компаніями, бібліотеками та урядом. У випадку з м. Детройт було отримано федеральний грант на розвиток цієї ініціативи, а також пожертв. Завдяки програмі, окремі категорії населення міста сплачують за Інтернет за пільговими тарифами втричі менше (компанія Comcast є найбільшим провайдером у США).

Таким чином, електронна інклюзія, як сучасний соціальний рух, спрямована на подолання цифрового розриву, збільшення доступності цифрових засобів, комп'ютерних і мережних технологій для усіх регіонів планети та осіб, незалежно від їх національності, соціального становища, функціональних обмежень тощо. Упровадження сучасних технологій сприяє інтенсифікації та покращенню процесів пошуку й обміну інформацією, урізноманітнює способи отримання освіти, сприяє міжособистісній комунікації попри часові й просторові межі.

Досвід розвинених країн і країн, що розвиваються, демонструє множини прикладів подолання цифрового розриву за допомогою впровадження цільових соціальних програм, реалізації проєктів провідними ІТ-компаніями, громадськими організаціями, фондами тощо. Використання ІКТ дозволяє уможливити незалежність тих, хто навчається, забезпечити доступ до безмежних обсягів даних і професійних знань, провідного досвіду, зокрема, шляхом дистанційної освіти та колаборації, адаптуватися до різних соціальних умов, в яких перебувають громадяни, а також задовольнити їх соціальних запити і потреби.

Окрім забезпечення доступності технологій не менш важливим є контекст їх використання, пошук доцільних форм доступу до різних даних, ефективних способів інтеграції у

різні види діяльності та міжособистісної взаємодії, формування і сталий розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності різних верств населення, формування навичок використання ІКТ у продукуванні нової інформації та знання, підвищенні рівня власного добробуту і осмисленій соціальній діяльності.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення можливостей і способів покращення доступності освіти для осіб з особливостями психофізичного розвитку шляхом використання ІКТ.

Використані літературні джерела

1. Chinese Internet Network Information Center (2013). Statistical report on Internet development in China [Electronic resource]. – Access mode: <http://www1.cnnic.cn/IDR/ReportDownloads/201302/P020130312536825920279.pdf>. – Title of the screen.
2. E-Inclusion project for Rural Sc/St/Women Beneficiaries Launched [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.drishtiiias.com/upsc-current-affairs-article-E-Inclusion-project-for-Rural-ScStWomen-Beneficiaries-Launched>. – Title of the screen.
3. E-Inclusion: IT Training for Rural Sc/St/Women Beneficiaries Project Launched [Electronic resource] // Press Information Bureau, Government of India, Ministry of Communications & Information Technology. – Access mode: <http://pib.nic.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=102117>. – Title of the screen.
4. Eurostat news release (2012). Computer skills in the EU27 in figures [Electronic resource]. – Access mode: <http://ec.europa.eu/eurostat/product?lang=en&mode=view&code=4-26032012-AP>. – Title of the screen.
5. Human Development Report 2015: Work for Human Development. – Washington DC, USA: Communications Development Incorporated, 2015. – 273 p. – Access mode: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf. – Title of the screen.
6. *Traca D.* Bridging the Digital Divide (A): HP's e-inclusion // Daniel Traca, Sara Foryt. – INSEAD Case Publishing. – Jan., 2004. – 23 p. – Access mode: <http://cases.insead.edu/publishing/case?code=13341>. – Title of the screen.
7. *Vidhi A. Chaudhri.* Organising Global CSR: a Case Study of Hewlett-Packard's e-inclusion Initiative // The Journal of Corporate Citizenship. – Issue 23, July 2006. – P. 39–51. – Access mode: <http://www.greenleaf-publishing.com/content/pdfs/jcc23chau.pdf>. – Title of the screen.
8. *Warner F.* Connect Detroit: Lessons from One City's: Efforts to Bridge the Digital Divide / ed. by Judy Miller. – Detroit, USA: Knight Foundation, 2012. – 13 p. – Access mode: http://www.knightfoundation.org/media/uploads/publication_pdfs/13832_KF_Report_ConnectDetroit_4-4.pdf. – Title of the screen.
9. *Wessels B.* E-Inclusion: European Perspectives Beyond the Digital Divide [Electronic resource] / Bridgette Wessels. – Access mode: <http://www.igi-global.com/chapter/inclusion-european-perspectives-beyond-digital/41269>. – Title of the screen.
10. *Yim S.* E-Inclusion in Education: Lessons from Five Countries / Soobin Yim, Melissa Niiya, and Mark Warschauer // Digital Divides: The New Challenges and Opportunities of e-Inclusion / Ed. by Kim Andreasson. – CRC Press. – P. 181-201. – Title of the screen.

Bibliography

1. Chinese Internet Network Information Center (2013). Statistical report on Internet development in China [Electronic resource]. – Access mode: <http://www1.cnnic.cn/IDR/ReportDownloads/201302/P020130312536825920279.pdf>. – Title of the screen.
2. E-Inclusion project for Rural Sc/St/Women Beneficiaries Launched [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.drishtiiias.com/upsc-current-affairs-article-E-Inclusion-project-for-Rural-ScStWomen-Beneficiaries-Launched>. – Title of the screen.
3. E-Inclusion: IT Training for Rural Sc/St/Women Beneficiaries Project Launched [Electronic resource] // Press Information Bureau, Government of India, Ministry of Communications & Information Technology. – Access mode: <http://pib.nic.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=102117>. – Title of the screen.

4. Eurostat news release (2012). Computer skills in the EU27 in figures [Electronic resource]. – Access mode: <http://ec.europa.eu/eurostat/product?lang=en&mode=view&code=4-26032012-AP>. – Title of the screen.
5. Human Development Report 2015: Work for Human Development. – Washington DC, USA: Communications Development Incorporated, 2015. – 273 p. – Access mode: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf. – Title of the screen.
6. *Traca D.* Bridging the Digital Divide (A): HP's e-inclusion // Daniel Traca, Sara Foryt. – INSEAD Case Publishing. – Jan., 2004. – 23 p. – Access mode: <http://cases.insead.edu/publishing/case?code=13341>. – Title of the screen.
7. *Vidhi A. Chaudhri.* Organising Global CSR: a Case Study of Hewlett-Packard's e-inclusion Initiative // The Journal of Corporate Citizenship. – Issue 23, July 2006. – P. 39–51. – Access mode: <http://www.greenleaf-publishing.com/content/pdfs/jcc23chau.pdf>. – Title of the screen.
8. *Warner F.* Connect Detroit: Lessons from One City's: Efforts to Bridge the Digital Divide / ed. by Judy Miller. – Detroit, USA: Knight Foundation, 2012. – 13 p. – Access mode: http://www.knightfoundation.org/media/uploads/publication_pdfs/13832_KF_Report_ConnectDetroit_4-4.pdf. – Title of the screen.
9. *Wessels B.* E-Inclusion: European Perspectives Beyond the Digital Divide [Electronic resource] / Bridgette Wessels. – Access mode: <http://www.igi-global.com/chapter/inclusion-european-perspectives-beyond-digital/41269>. – Title of the screen.
10. *Yim S.* E-Inclusion in Education: Lessons from Five Countries / Soobin Yim, Melissa Niiya, and Mark Warschauer // Digital Divides: The New Challenges and Opportunities of e-Inclusion / Ed. by Kim Andreasson. – CRC Press. – P. 181-201. – Title of the screen.